

YÛNUS EMRE

(ö. 720/1320 [?])

Mutasavvıf Türk şairi.

Tarihî kişiliği menkubelerle iç içe giren Yûnus Emre'nin destanî hayatına dair ilk ve en geniş mâlûmat Uzun Firdevsî'nin (ö. 918/1512) yazdığı sanılan *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî*'de yer almaktadır. Buna göre Yûnus Sarıköy'de yaşayan, çiftçilikle geçinen fakir bir kişidir. Önce buğday almak üzere Karahöyük'e gider, bir süre Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanında kalır, geri döneceği sırada buğday yerine Hacı Bektaş ona "nefes" vermeyi teklif eder, fakat Yûnus ısrar edince kendisine dilediği kadar buğday verilerek gönderilir. Köyüne yaklaştığı esnada gafletinin farkına varan Yûnus, buğdayın bir gün tükenip nefesin ise tükenmeyeceğini düşünerek tekrar tekkeye döner ve nasip ister. Durum Hacı Bektâş-ı Velî'ye arz edilince o, "Bundan sonra olmaz. Biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, varsın nasibini ondan alsın" der ve onu Tapduk Emre'ye gönderir. Yûnus da Tapduk Emre'nin yanına varıp durumu ona anlatır; Tapduk Emre halinin kendisine mâlûm olduğunu, hizmet edip emek vermesi halinde nasibini alacağını söyler. Yûnus kırk yıl boyunca erenler meydanına eğrinin yakışmayacağı düşüncesiyle tekkeye sadece düzgün odun taşır. Rum erenlerinin Tapduk Emre'nin tekkesinde büyük bir meclis kurdukları bir gün mecliste Yûnus Emre ile birlikte Yûnus-ı Gûyende denilen başka bir Yûnus daha bulunmaktadır. Tapduk Emre cezbeye gelince Gûyende'ye, "Yûnus, söyle!" der, fakat Gûyende işitmez. Tapduk bu söz üç defa tekrarladıği halde Yûnus-ı Gûyende yine işitmez. Bu defa Yûnus Emre'ye dönüp, "Yûnus, vakit geldi, o hazinenin kilidini açtık, nasibini aldın, hünkârın nefesi yetişti, sen söyle!" der. Gönlü açılan, gözlerinden perde kalkan Yûnus "şevk denizine düşüp" inci ve mücevher değerinde sözler söylemeye başlar (*Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî*, s. 48-49).

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, şeyhi Üftâde'nin sohbetlerinden derlediği *Vâkı'ât*'ta yer alan Yûnus'la ilgili rivayetler *Vilâyetnâme*'de anlatılanları tamamlar gibidir. Hüdâyî'ye göre Yûnus'un müşidi Tapduk Emre "şeştâ" çalardı. Bir gün Tapduk yine şeştâ çalmaya başlayınca sesi Yûnus'a dokunur, Yûnus cezbelenir ve sanatını bırakıp Tapduk'a derviş olur. *Vâkı'ât*'taki bir rivayette Yûnus Emre'nin Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet ettiği, şeyhinin kızıyla ev-

lendiği, pîrinin nefesinin bereketiyle şair olduğu belirtilir (*Vâkı'ât-ı Üftâde*, s. 91, 256). Yine *Vâkı'ât*'ta yer alan bir başka rivayete göre otuz yıl hizmetten sonra Yûnus, "Ben bu yolculuktan bir şey anlayamadım, muhtemelen sülûkü tamamlamayacağım" diyerek tekleden ayrılmış, fakat yolda rastladığı erenler ve onlarla yaşadığı olağan üstü hallerle gafletten uyanıp geri dönmüş ve Tapduk'un ayaklarına kapanarak kendini bağışlatmıştır (*a.g.e.*, s. 374; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-be-yân*, I, 171). XVI. yüzyıl tezkirecilerinden Âşık Çelebi, Yûnus'un "kullâb-ı cezbe ile âlem-i mülkten cenâb-ı melekûta çekilmiş, âlemin insân-ı kâmil ve ferîdlerinden" olduğunu kaydetmiş, ardından onun ümmiliğine işaret ederek hal diliyle şiir söylediğini belirtmiştir (*Meşâirü's-suarâ*, II, 689). XVII. yüzyıl Bayramî şeyhi Bolulu Himmet Efendi, sülûkünü tamamlayamayan sâlikin yolculuğunun hızlandırılması için celâl terbiyesinden geçirilebileceğini anlatırken Tapduk Emre ile Yûnus arasında geçen olayı örnek verir (Tapsız, s. 165). XVIII. yüzyıl Halvetî-Şâbânî dervişlerinden İbrâhim Hâs da *Tezkire*'sinin iki ayrı yerinde Yûnus Emre'den ve şeyhi Tapduk'tan bahseder (bk. bibl.). Süleyman Şeyhî de Yûnus'tan, Tapduk Emre'den, şiirlerinden ve tekkeye taşıdığı odunlardan söz etmiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Yûnus hakkında, "İlâhî menzillerin hangisine çıktım sa bu Türkmen kocasının izini önümde buldum, onu geçemedim" dediğini nakletmiştir (*Bahrü'l-velâye*, vr. 143^b). Yûnus Emre ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî arasında geçtiği aktarılagelen başka bir rivayete göre Yûnus bir gün karşılaştığı Mevlânâ'ya, "Meşnevî'yi sen mi yazdın?" diye sormuş, Mevlânâ "evet" deyince Yûnus, "Uzun yazmışsın. Ben olsam, 'Et ü kemik büründüm / Yûnus diye göründüm' derdim" karşılığını vermiştir. Diğer bir halk rivayetine göre Yûnus 3000 şiir söylemiş, daha sonra Molla Kasım adlı bir zâhid bunları şeriata aykırı bularak 1000 tanesini yakmış, 1000 tanesini suya atmış, kalan 1000 şiiri okurken, "Derviş Yûnus bu söz eğri büğrü söyleme / Seni sığaya çeken bir Molla Kasım gelir" beytine rastlayınca pişman olup tövbe etmiş ve Yûnus'un veliliğine inanmıştır. Bu inancıya göre yakılan şiirler gökte melekler, suya atılanlar balıklar, kalan şiirler de insanlar tarafından okunmaktadır.

Tarihî Şahsiyeti. Yûnus Emre'nin tarihî şahsiyeti hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Onun Yıldırım Bayezid devrine (1389-1402) eriştiğini söyleyen (Beygu,

s. 171-175), Kanûnî Sultan Süleyman dönemi (1520-1566) şairleri arasında ona da yer veren (Hammer, II, 566), VII. (XIII.) asrın sonu ile VIII. (XIV.) asrın ilk yıllarında yaşadığını ileri süren (Gibb, I, 165) araştırmacılar varsa da bu görüşler, Adnan Erzi'nin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki bir mecmuadan (nr. 7912, vr. 38^b) alarak neşrettiği belge ile ortadan kalkmıştır. Belgede Yûnus Emre'nin 638 (1240-41) yılında doğduğu, seksen iki yıl yaşadığı ve 720'de (1320) vefat ettiği kaydedilmektedir (*TTK Bellekten*, XIV/53 [1950], s. 85-89). Buna göre Taşköprizâde'nin Yûnus'u Yıldırım devri şairi ve şeyhleri arasında göstermesi (*Mecdî*, s. 78) ve Âşıkpaşazâde'nin Orhan devriyle (1324-1362) I. Murad zamanını idrak ettiğini söylemesi (*Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, s. 193-194) doğru değildir. Yûnus Emre'nin doğum yeri hakkındaki rivayetlere dayanan görüşler de tutarsızdır. *Vilâyetnâme*'de (DİB Ktp., nr. 714, vr. 128^a) onun Sivrihisar'ın Sarıköy'ünde doğduğu, mezarının da bu köye yakın bir mevkide bulunduğu kaydedilir. Mecdî, Tapduk Emre'nin Sakarya nehrine yakın bir yerde yerleşmiş olduğunu, Yûnus'un ise Bolu çevresinde ikamet ettiğini belirtir (*Şekâik Tercümesi*, s. 78). Lâmiî, Yûnus'un Kütahya suyunun üzerinde bu suyun Sakarya'ya karıştığı yere yakın bir mahalde yattığını söyleyerek *Vilâyetnâme*'ye katılırken (*Nefehât Tercümesi*, s. 691) Âşık Çelebi onun Bolulu olduğunu yazmaktadır (*Meşâirü's-suarâ*, II, 689). Yûnus'un yaşadığı çevre hakkında Bektaşî geleneğinin doğruluğunu kabul eden Mehmed Fuad Köprülü, onun XIII. yüzyılın son yarısında Sivrihisar'da yahut Bolu civarında Sakarya suyuna yakın köylerden birinde yetişmiş bir Türkmen olduğunu belirtir (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 262-265). Kâmil Kepecioğlu'nun yayımladığı belgelerde, Şeyh Hacı İsmâil topluluğuna mensup olan Yûnus'un Karamanoğlu İbrâhim Bey'den Lârende'de Yerce denilen araziye satın aldığı ve İsmâil adlı bir oğlunun bulunduğu dair bilgiler vardır (*Nilüfer*, sy. 4 [1945], s. 68; Gölpınarlı, s. 63-64). Bu belgelerde yazılanlarla *Vilâyetnâme*'de yer alan bilgiler çelişmektedir ve burada adı geçen Yûnus'un Yûnus Emre olup olmadığı bilinmemektedir. Hacı İsmâil cemaatine mensup Yûnus Emre'nin bir iddiaya göre Horasan'dan geldiği düşünülecek olursa şiirlerinde yer alan Oğuz Türkçesi'nin izahı zorlaşacaktır. Dolayısıyla söz konusu belgelerin ciddi bir tenkide ihtiyacı vardır (metinler ve tenkidi için bk. *Yûnus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Divân*,

haz. Abdülbaki Gölpınarlı, s. XXVI). Neticede oluşan kanaate göre Yûnus, Orta Anadolu'da Sakarya nehri çevresinde bir yerde doğmuş ve Nallıhan'a yakın Emrem Sultan'daki zâviyede Tapduk Emre Der-gâhı'nda yaşamıştır. Sarıköy'deki arazisini zâviyeye bağışlamış, ölümünden bir süre önce Karaman'da arazi satın almıştır. Yûnus Emre'den başka Bursa'da yaşayan diğer bir Yûnus'un varlığından ilk defa söz eden Faruk K. Timurtaş'a göre bilinen iki Yûnus'tan ikincisi XV. yüzyıl başlarında vefat eden Bursalı Âşık Yûnus'tur (*Yunus Emre Divânı*, s. 19). Yûnus Emre bir yerde adının "Yûnus" olduğunu söyler: "Yûnus çağırırlar adım gün geçtikçe artar odum / İki cihanda maksûdum bana seni gerek seni." İbrâhim Hâs'ın *Tezkire*'sinde "Şeyh Emrem Yûnus (k.s.) hazretleri" şeklinde geçmektedir (*Tezkiretül'l-Hâs*, vr. 37^b). Şiirlerinde isminin önüne "Âşık, Bîçâre, Koca, Tapduklu, Miskin, Derviş" gibi sıfatlar da getirmektedir. Bursa'da yaşayan Âşık Yûnus'un ismi de bazı müellifler tarafından "Âşık Yûnus, Yûnus Emre" şeklinde anıldığı için bu iki şair tarih boyunca birbirine karıştırılmıştır (*Gazzîzâde Abdül-latif Efendi*, vr. 35^b; Mustafa Lutfî, s. 73; Mehmed Şemseddin, s. 63-84). Hacı Bektaş-ı Velî'nin "nefes"ini kabul etmeyen Yûnus'un "Ehl ü iyâl var, nefes karın doyurmaz, bana buğday gerek" sözünden hareketle evlendiği ve çocukları olduğu söylenbilir. Başbakanlık Arşivi'nde 871 sayılı *Konya Defterî*'ndeki 924 (1518) tarihli bir belgede Yûnus'un İsmâil adında bir oğlundan söz edilerek, "Ammâ Yerce nâm yeri bu cemaatten Yûnus Emre, Karamanoğlu İbrâhim Bey'den satın almış, elinde mülk-nâmesi vardır. Yûnus Emre fevtolup evlâdına intikal eylemiştir" kaydı yer almaktadır (Özelli, *Belgelerle Yûnus Emre*, s. 7; Kepecioğlu, sy. 4 [1945], s. 68). Yûnus'un bir şiirinde, "Bunda dahî verdin bize oğul u kız çift ü helâl / Ondan dahî geçti arzum benim âhım dîdâr için" demesi de çoluk çocuğunun bulunduğunu gösterir.

Tahsili. Eski kaynaklarda Yûnus Emre'nin ümmiliğinden söz edilmektedir (Mec-dî, s. 78). Âşık Çelebi, Yûnus'un medrese-de başarılı olamayıp "Tanrı mektebi"nde ders okuduğunu ifade eder (*Meşâirü's-şu-arâ*, II, 689). Bektaşî geleneğinde de Yûnus ümmî kabul edilmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî, Yûnus'un ümmî fakat hikmet sahibi olduğunu belirttiği halde, "Çıktım erik dalına ..." diye başlayan şathiyesini şerh ederken onun sülûkünden önce müftülük yaptığını söyler (*Ferahu'r-rûh*, haz. Mustafa Utku, III, 438; *Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Em-*

re, vr. 40^b). Bu bilgi İsmâil Hakkı'dan önceki kaynaklarda yer almadığına göre adı geçen zat Bursalı Âşık Yûnus olmalıdır. Gibb (*HOP*, I, 170-175) ve Rıza Tevfik de (*Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*, s. 36) Yûnus Emre'nin okuma yazma bilmediği kanaatindedir. Hüseyin Vassâf onu "ümmî-i kâmil" diye niteler (*Sefîne-i Evliyâ*, I, 146-154). Yûnus'un harfleri bile telaffuz edememesi iddiası gibi onun medresede tahsil görmüş bir kişi sayılmasının da bir abartı olduğuna işaret eden Köprülü'ye göre (*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 273) o devrin ilmi ve felsefî sistemlerine Yûnus'un divanında yer yer belîğ işaretler vardır. Bunları gördükten sonra Yûnus'un ümmiliği hakkındaki geleneğin hiçbir zaman tarihî bir hakikat sayılmayacağı anlaşılır (*a.g.e.*, s. 296, 334). Gölpınarlı ise Yûnus'un Sa'dî-i Şîrâzî'den ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den tercüme yapacak kadar Farsça bildiğini kaydeder. Medrese öğrenimi görüp görmediği, icâzet alıp almadığı hususu açık değilse de Yûnus iyi bir tahsil görmüştür (*Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 100-101). Yine Gölpınarlı, divanındaki bazı beyitlerden hareketle onun Konya'da eğitim almış olabileceğini ileri sürer (*Risâlat al-Nushiyya ve Divân*, s. XIX). F. K. Timurtaş'a göre de Yûnus ümmî değildir ve büyük ihtimalle tahsilini Konya'da yapmıştır (*Yunus Emre Divânı*, s. 15). Sâdık Vîcdânî, Yûnus'un ümmî olmadığı halde Resûl-i Ekrem'in vasfıyla nitelenmek için ümmî bilindiğini söyler (*Tarikatler ve Silsileleri*, s. 155). Biz-zat Yûnus'un kendi tahsili hakkında verdiği bilgilerde de farklılık vardır. Bazı beyitlerine bakarak ümmiliğini ileri sürmek mümkündür: "Ne elif okudum ne cim varlıktandır kelecim (sözüm) / Bilmeye yüz bin münecim tâlim ne yıldızdan gelir // Yerde gökte bu aşk ile aşktan gelir bu söz dile / Bîçâre Yûnus ne bile ne kara okudu ne ak." Başka bir şiirinde ise gönlünde "ilm-i usûl" (tefsir, hadis, fıkıh, kelâm) sevdası olup zâhirî bilgi peşinde koştuğunu söyler. Onun ilmi ilhâm-ı rabbânî ile elde ettiği ilâhî aşk ve ahlâktan ibarettir. Bu da ancak bir mürşid-i kâmiliden öğrenilebilir. Yûnus ve onu takip eden pek çok sûfî şair yaşadığı çağın kültürünü şifâhen almıştır. Dolayısıyla Yûnus'un da öğrenimini yetiştirdiği tekke ve çevre içinde düşünmek gerekir. Şiirlerinde kendisi hakkında sık sık kullandığı ümmî sıfatı da "geleneğe gelen saf bilgiye sahip olan" anlamındadır. Divanındaki bazı beyitlere ve menkıbelere göre Yûnus Emre pek çok yeri gezmiş, "yukarı iller" dediği Azerbaycan'a kadar gitmiştir.

İlden ile yürüyüp dost sırrını aradığını, Urum'da, Şam'da kendisi gibi bir garip bulamadığını, gurbet ilinde âşık olup Mecnun gibi dolaştığını, Şîraz, Bağdat, Tebriz, Şam, Nahçıvan gibi beldeleri gördükten sonra Rum'da (Anadolu'nun bazı illerinde) kışlayıp baharda memleketine döndüğünü söyler. Yûnus'un seyahatlerinin sebepleri, bunların ne şekilde gerçekleştiği tam olarak bilinmese de tarikatlar döneminde seyahat sûfîlerin hayatında nefis terbiyesinin önemli bir unsurudur. Ayrıca Yûnus'un, şeyhi Tapduk Emre'nin ailesi veya tarikat şeceresi bakımından bu yöreyle bağlantısı olabileceğinden "yukarı iller"de dolaşması tesadüfî değildir. Nitekim Tapduk Emre, Rumeli'ne ve özellikle tarikat silsilesinde adı geçen Sarı Saltuk'un ikamet ettiği Varna Zâviyesi'ne de bazı dervişlerini göndermiştir. Yûnus'un Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve yine yukarı illere geri dönen bir derviş olduğu yönündeki görüş ise (İlaydın, sy. 384 [1983], s. 522) doğru değildir.

Mürşidi ve Tarikatı. Yûnus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir, ancak tarikatı kesin olarak belli değildir; bu konuda da değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım araştırmacılar Yûnus'un tarikat pîrlerini Horasan'a bağlarken onun Nakşî, Halvetî, Mevlevî olduğunu veya Kâdirîliğe mensup bulunduğunu söylemiştir. Bunların içinde üzerinde en fazla durulan tarikatlar Mevlevîlik'le Bektaşîlik'tir. Yûnus, divanında tarikat silsilesini Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk şeklinde kaydetmiştir. *Saltuknâme*'de Tapduk Emre'nin Sarı Saltuk ve Yûnus Emre ile görüştüğü belirtilir (Ocak, *Sarı Saltuk*, s. 78). Ancak gerek Barak Baba'nın gerekse Sarı Saltuk'un gerçek kimlikleri ve tarikatları da bilinmemekte, *Vilâyetnâme*'de Barak, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halifesi diye gösterilmektedir. İbn Battûta'nın eserinde, Sarı Saltuk'un şeriata aykırı bazı fikirlerinin olduğuna dair rivayetler yer almaktadır (Ocak, *Toplumsal Tarih*, sy. 97 [2002], s. 29). Ebûlhayr Rûmî'nin *Saltuknâme*'sinde ise Sarı Saltuk kâfirler ve Râfîziler'le savaşılan Sünnî ve Hanefî bir velî şeklinde tanıtılır. Yûnus Emre'nin divanında on iki imamın adının hiç geçmemesi de onun Sünniliğini gösterebilir. Kaynaklarda Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Tapduk Emre ile görüştüğü belirtilmektedir. Fakat Sarı Saltuk'un intisabı konusu karışıktır. Franz Babinger'e göre Sarı Saltuk, Şîî-Bâtîni hareketlere katılmıştır (*İA*, X, 221). Mutaassıp bir Sünnî olan Niğdeli Kadî Ahmed'e göre ise Tapduk Emre ve ye-

YÛNUS EMRE

tiştirdiği dervişler her şeyi mubah ve meşrû gören (mubâhî), bâtlî mezhep ve meşrep sahibi sapık sûfilerdir (*el-Veledü's-şefîk*, vr. 21^b). Yûnus Emre'nin ve Tapduk Emre'nin Bektaşî olabileceği hususunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklarda Hacı Bektâş-ı Velî'ye bağlanan Yûnus ve Tapduk Emre, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî ile münasebeti dolayısıyla Yeseviyye mensubu olarak gösterilir. Ahmed Yesevî'nin 1166 yılında öldüğü, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ise 1210 yıllarında doğduğu göz önüne alınınca *Vilâyetnâme*'nin yeniden yorumlanması gerekir. Burada yazılanlardan hareketle Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî'nin dervişleri arasında yer aldığını kabul etmek tarihen mümkün değildir. Söz konusu mânevî bağ doğru ise Yesevî ile Hacı Bektâş arasında Lokmân-ı Perende ile birlikte birkaç isim daha olmalıdır. Yûnus Emre şiirlerinde Hacı Bektâş-ı Velî'den doğrudan söz etmez. *Vilâyetnâme*'de Tapduk Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî ile münasebetine yer verilirse de bu münasebet Tapduk'un Hacı Bektâş-ı Velî'ye mensubiyetini göstermez. Gölpınarlı'ya göre Hacı Bektâş'tan hiç söz etmeyen Yûnus Bektaşî değildir. Hatta Sarı Saltuk'un, Barak Baba'nın ve Tapduk Emre'nin de Hacı Bektâş-ı Velî ile alâkası yoktur (*Risâlat al-Nushiyya ve Divân*, s. XIII). Yûnus ve Tapduk Emre, Kalenderî mizaca sahip olmakla birlikte Bâtınî bir erkânâna bağlı değildir. Yûnus'un seyahati sırasında konakladığı Yukarı Azerbaycan'daki Zâhidiye çevresi Ahî Mîrem'i de yetiştirmiştir. Dolayısıyla Ahî Mîrem'in Anadolu'ya gelip Tapduk Emre'den kalan bir zâviyede irşadda bulunması mümkündür. Bu durumda Yûnus Emrem ile Ahî Mîrem'in kabirleri karıştırılmış olmalıdır. Yûnus'un

seyahat esnasında Tebriz'den Nahcivan'a, oradan Gâh'a gittiği yahut Anadolu'dan Gâh'a, buradan da Nahcivan ve Tebriz'e geçtiği düşünülebilir (Tatcı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, sy. 58 [2011], s. 155-170). Neticede Yûnus Emre'nin Tapduk Emre ve Barak Baba vasıtasıyla Sarı Saltuk'a ulaşan silsilesinin Hacı Bektâş-ı Velî ile alâkasının belli olmadığı söylenebilir.

Vefatı. Yûnus Emre şiirlerinde kendisini "şairler kocası", "bir âşik koca" diye niteleyerek uzun bir ömür sürdüğünü îmâ eder. Yûnus'un vefat tarihi ve kabriyle ilgili bilgiler de uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Mehmet Nâil Tuman, Yûnus Emre'nin vefat tarihinin bazı kaynaklarda 828 (1425), bazılarında 843 (1439) olarak verildiğini kaydeder (*Tuhte-i Nâili*, II, 1229-1230). Bursalı Mehmed Tâhir, bir kısım kaynaklarda Yûnus'un vefat tarihinin "gülşen-i tevhîd" terkininin karşılığı olan 843 (1439) şeklinde verildiğini, ancak risâledeki, "Târih dahı yedi yüz yedi idi / Yûnus cânı bu yolda kodu idi" beytine göre bu tarihten çok önce vefat etmiş olması gerektiğini söyler (*Aydın Vilâyetine Mensub Meşâiyih*, s. 31; *Osmanlı Müellifleri*, I, 193). Bazı araştırmacılar, Yûnus'un *Risâletü'n-nushiyye*'sini tamamladığı 707 (1307) yılını tarikata intisap ettiği yıl olarak değerlendirip Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki belgede kayıtlı vefat tarihini (720/1320) doğru kabul etmemekte, bu tarihten sonra öldüğünü ileri sürmektedir (Öztelli, *Belgelerle Yûnus Emre*, s. 6-7). Yûnus'un 1307'de tarikata girdiğini söyleyen Hikmet İlaydın seksen yıl kadar yaşadığını düşünerek 1352-1362 arasında vefat ettiğini ileri sürer (*TDL*, sy. 384 [1983], s. 517). Bu görüşü destekleyen Âşıkpaşa-

zâde gibi bir kaynak varsa da bu iddia, Yûnus'un eseriyle Adnan Erzi'nin yayımladığı tarih ve *Vilâyetnâme*'deki rivayetlere uymamaktadır. M. Fuad Köprülü, Adnan Erzi'nin 1950'de neşrettiği belgeden sonra Yûnus'un vefat tarihinin 1320 olduğunu kabul etmiştir. Anadolu'nun pek çok yerinde ve Azerbaycan'da Yûnus'a ait mezar ve makamlar mevcuttur. Bunlar Yûnus'un seyahat ettiği yerlerdeki sohbetlere katıldığını, çok sevildiğini ve hâtrısının yaşatıldığını gösterir. Muhtemelen bazı seyahatlerinde mürşidi Tapduk Emre ile beraber bulunduğundan destanî hayatları sevenlerinin tahayyülünde yaşamış ve yaşatılmıştır (Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 274). Fuad Köprülü'nün başlattığı Yûnus Emre araştırmalarıyla birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ona ait mezarlardan üçünün Yûnus'un gerçek mezarı olduğu iddiası gündeme gelmiş ve bu iddia zaman zaman büyük tartışmalara yol açmış, konuyla ilgili çoğu popüler nitelikte birçok yazı yayımlanmıştır. Anadolu'da Yûnus'un mezarının bulunduğu söylenen yerler şunlardır: Eskişehir Sarıköy (şimdi Yûnusemre köyü), Karaman, Aksaray Ortaköy, Bursa, Manisa Kula Emresultan köyü, Erzurum Dutçu (Düzcü) köyü, Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıklı, Ankara Nallıhan Emresultan köyü, Ünye ve Sivas. Bunların yanında Azerbaycan'ın Gâh bölgesinde de bir makam mevcuttur. Bazı kaynaklarda Yûnus'un mezarının Sivrihisar yakınlarındaki Sarıköy'de olduğu belirtilmektedir (meselâ bk. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, s. 49; Lâmiî, s. 691; Mecdî, s. 78; Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, s. 529). Sarıköy'deki mezar Ankara-Eskişehir demiryolu hattının yapılması esnasında 6 Mayıs 1946 tarihinde açılmış, kabirdeki bakıyerler geçici mezara nakledilmiş, 1970'te yeni yapılan bir anıt-mezarla bugünkü yerine getirilmiştir. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk K. Timurtaş da Yûnus'un mezarının burada yer aldığını kabul ederler.

Eserleri. 1. *Risâletü'n-nushiyye*. 707 (1307) yılında mesnevi şeklinde yazılmış 600 beyitlik bir risâle olup Yûnus'un seyrüsülük ehline öğütlerini içerir. Risâle "fâilâtün fâilâtün fâilün" vezniyle yazılmış on üç beyitlik bir nazımla başlar ve kısa mensur bir bölümler devam eder. Asıl mesnevi "mefâilün mefâilün feûlün" veznindedir. *Risâletü'n-nushiyye*, Yûnus'un ilâhilerine nisbetle daha az şiir özelliğine sahip bir eserdir ve Anadolu sahasında yazılmış tasavvufî muhtevalı ilk özgün nasihatnâme-lerden biridir (eserle ilgili bazı değerlen-

Yûnus Emre'ye atfedilen Erzurum'un Düzcü köyündeki ve Aksaray Ortaköy Ziyarettepe'deki türbe ile Afyon Sandıklı'daki makam türbesi

dirmeler için bk. Kaplan, XXI [1973], s. 65-82; Kissling, s. 160-164; Ayan, s. 121-126). Eserin Latin harfleriyle çeşitli neşirleri yapılmıştır: *Yunus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân* (haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1965; *Yunus Emre Divanı ve Risâletü'n-nushiyye* adıyla, 2. bs., İstanbul 1991); *Yunus Emre Divanı ve Risâletü'n-Nushiyye* (haz. Yusuf Subaşı, İstanbul 1983); *Yunus Emre Dîvânı III: Risâletü'n-nushiyye: Tenkitli Metin* (haz. Mustafa Tatcı, Ankara 2008); *Yunus Emre: Dîvân ve Risâletü'n-nushiyye: Âşık Yûnus'tan Seçmeler* (haz. Mustafa Tatcı, İstanbul 2008); *Risâletü'n-nushiyye* (haz. Osman Horata – Umay Günay, Ankara 1994). 2. *Divan*. Tertibi hakkındaki en eski tarih Şinasi Tekin'in bir mecmuaya dayanarak verdiği 707 (1307) yılıdır (bk. bibl.). Birçok nüshası içinde en eskilerinin XIV. yüzyıla kadar geriye gittiği tahmin edilmektedir (meselâ Ritter nüshası [XIV. yüzyıl], Raif Yelkenci nüshası [XIV veya XV. yüzyıl], Fâtih nüshası [tahminen XV. yüzyıl], Yahyâ Efendi nüshası [XVI. yüzyıl], Nuruosmaniye nüshası [1540]). Daha sonraki dönemlerde istinsah edilen divanlara "Yûnus" mahlaslı başka şairlerin şiirlerinin de karıştığı görülür. Divan yazmalarında mevcut pek çok istinsah hatası, beyit ve mısraların yer değiştirmesi, birbirine karışıp iç içe giren veya ikiye, üçe bölünen şiirler, aynı şiirin farklı yazmalarında değişik beyit sayılarıyla kaydedilmesi divanın tertibinde dikkatle ele alınması gereken hususlardır. Diğer bir mesele de hangi şiirlerin Yûnus Emre'ye, hangilerinin Âşık Yûnus'a veya başka bir Yûnus'a ait olduğunun tesbit edilmesidir. Bundan dolayı bugüne kadar tam bir Yûnus Emre divanı ortaya konulamamıştır. Yûnus'un şiirleriyle ilgili araştırmalarda divan nüshalarından başka mecmua ve cönklerin de incelenmesi gerekir; zira mecmualarda Yûnus'a ait şiirlere rastlanmaktadır. Bu eserler henüz sistemli biçimde taranmadığından bunlardan bir bütün halinde faydalanılamamıştır. Söz konusu mecmualar arasında Grek harfleriyle kaleme alınan 1480 tarihli bir yazma da bulunmaktadır. II. Murad devrinde Türkler'e esir düşen György (Georg) adlı bir Macar tarafından yazılan *Tractatus* adlı eserde "Yûnus" mahlasıyla iki ilâhi kaydedilmiştir (Tekin, III/8 [1987], s. 367-392). Yûnus'un ilâhileri daha söylenip yazıldığı tarihten itibaren dilden dile dolaşmaya, ezberlenip okunmaya başlanmış, XIV. yüzyıldan itibaren abdalân-ı Rûm vasıtasıyla Osmanlı fetihlerine paralel şekilde bütün Türk-İslâm

coğrafyasına yayılmıştır. Akıncı ocaklarının ve zâviyelerde besteli Yûnus ilâhilerinin okunduğu tahmin edilmektedir. Günümüzde Anadolu'dan Balkanlar'a kadar geniş bir coğrafyada müslüman Türk kültürünün izlerinin sürmesinde Yûnus'un ilâhilerinin büyük etkisi vardır. Bunlar aynı zamanda asırlardan beri Anadolu'da ve Rumeli'de faaliyet gösteren tarikatların ortak düşüncesi ve sesi haline gelmiştir.

Yûnus'un 417 şiirinden 138'i aruz, diğerleri hece vezniyle yazılmıştır. Aruzla kaleme alınan şiirlerdeki kusurlar biraz da o devirde veznin henüz yeterince işlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Şiirlerin çoğunluğu beyit esasına göre, bir kısmı da musammat tarzında tertip edilmiştir. Bu sebeple aruzla veya heceyle yazılan bazı gazeller ikiye bölündüğünde her beyit kıta şekline de girebilmektedir. Musammatlar genelde "müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Heceyle söylenen şiirler şeklen gazele benzediğinden bunlara "heceli gazel" demek mümkündür. Böylece Yûnus Emre ilk defa gazeli hece veznine uyarlayıp yeni bir şekil ortaya koymuş, daha sonraki mutasavvıf şairleri de bu gazelleriyle etkilemiştir. Yûnus Emre'yi kullandığı dile bakarak bir halk şairi yahut divan şairi saymak doğru değildir. Kafiye bir ses estetiği olarak değerlendirip benzeşen her türlü sesle kafiye yapan Yûnus'ta kulak kafiyesinin esas olduğu görülmektedir. Divanda bir küçük mesnevi dışında bütün ilâhilerin kafiye şeması aa-ba-ca-da ... yani gazel şeklindedir. Yûnus'un kafiye titizlikle riayet ettiği söylenemez. Divanda şathiyye / münâcât türünde yirmi sekiz beyitlik bir manzumenin dışındaki şiirlerin şekliyle ilgili çeşitli

görüşler ileri sürülse de Yûnus'un şiirleri semâi ve gazel tarzında kaleme alınmıştır. Cönk ve mecmualarda "ilâhi, nefes, nutuk" başlıkları altında kaydedilen şiirleri farklı birer edebî tür değildir. İlâhi, nefes ve nutuk, seyrûsülûk ile fenâ ve tevhid makamlarına yükselerek bekâda karar kılan mutasavvıf şairlerin "Hak ve hakikatten söyledikleri" kelâmlardır. Divanda münâcât, na't, istişfâ, mi'râciyye, nasihatnâme, vücudnâme, yaşnâme, baharnâme ve lugaz" denebilecek türden şiirlere rastlanmaktaysa da bütün bu konular ilâhi başlığı altında değerlendirilebilecek niteliktedir. İbrâhim Hâs da *Tezkire*'sinde Yûnus'un şiirleri için ilâhi demektedir (vr. 39^a, 169^b).

Yûnus Emre'nin divanının başlıca neşirleri şunlardır: 1) Burhan Ü. Toprak, *Yunus Emre Divanı* (I-III, İstanbul 1933-1934). Eserde Yûnus'a ait olduğu belirtilen 355 şiire yer verilmiştir. Burhan Toprak, daha sonra tesbit ettiği 350 şiirden ancak 115'inin Yûnus Emre'ye ait olabileceği kanaatine varıp divanı yeni bir değerlendirmeye tekrar yayımlamıştır (*Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1950). 2) Naci Kasım, *Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı* (İstanbul 1969). Arap harfleriyle neşredilen *Dîvân-ı Âşık Yûnus*'un yeni harflerle yayımıdır. Birçok okuma hatasının bulunduğu bu neşirdeki şiirlerden bazıları Yûnus'a ait değildir. 3) Cahit Öztelli, *Yûnus Emre: Bütün Şiirleri* (İstanbul 1971; *Yûnus Emre, Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul 1986, 3. bs.). 273 şiirin yer aldığı yayında filolojik hususlara hiç dikkat edilmediği gibi kullanılan yazmalar ve nüsha farkları belirtilmemiştir. 4) Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre Divanı* (I, İstanbul 1943; II-III, İstanbul 1948). Divanın ilk ciddi neşri sayılmaktadır. Gölpınarlı daha sonra, Fâtih nüshasını esas alıp diğer bazı nüshalarla birkaç mecmuadan şiirler ilâve ederek *Yunus Emre Risâlat al-Nushiyye ve Dîvân* adıyla (İstanbul 1965) bir neşir daha gerçekleştirmiştir. Gölpınarlı'nın, "Yûnus davasını kökünden halletmiştir" dediği bu neşirde metin farklılıklarının gösterilmediği, tek yazmaya dayandığı için mısra değişimleri, beyit fazlalıkları ve istinsah hataları gibi problemlerin giderilemediği görülmektedir. 5) Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul 1972). Yûnus'a ait 192, Âşık Yûnus'a ait on beş şiirin yer aldığı eser biraz daha genişletilerek tekrar yayımlanmıştır (Ankara 1980, 1986, 1989). Son neşirde Yûnus'a ait 326, Âşık Yûnus'a ait otuz yedi şiir bulunmaktadır. 6) Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı I: İnceleme*

Yûnus Emre'nin, üzerinden tren yolu geçeceği için taşınan Yûnusemre köyündeki (eski Sanköy) kabrinin üzerine daha sonra inşa edilen anıtmezar – Eskişehir

YÛNUS EMRE

(Ankara 1990); *Yunus Emre Divanı II: Tenkitli Metin* (Ankara 1990); *Yûnus Emre Külliyyatı, Yûnus Emre Divanı-Tenkitli Metin* (İstanbul 2008). Tatçı'nın doktora çalışmasına dayanan bu neşirde divanın tenkitli metni ortaya konmuş, dil ve üslûp özellikleri incelenmiştir. Ayrıca Yûnus'a ve Âşık Yûnus'a ait şiirler birbirinden ayrılmış, kurulan bu metinden hareketle tahlil çalışmaları yapılmıştır.

Şiirlerin Şerhleri ve Üslûbu. Yûnus Emre'nin bazı şiirleri şerhedilmiştir. Bunların başında, "Çıktım erik dalına ..." diye başlayan şathiyyesi gelir. En tanınmış şerhi Niyâzî-i Mısırî'ye ait olan şiir Şeyhzâde Mehmed Efendi, İsmâil Hakkı Bursevî, İbrâhim Hâs, Şeyh Ali Nakşibendî, Bekir Sıdkı Visâlî Efendi ve Şevket Turgut Çulpan tarafından da şerhedilmiştir. Bunlardan Mısırî, Şeyhzâde ve Bursevî'ye ait şerhleri Suat Ak yayımlamıştır (İstanbul 2012). Bu şiirin şerhine dair Emine Sevim'in hazırladığı yüksek lisans tezi *Yûnus Emre'nin Şahsiyeti ve Yûnus Emre Şerhleri* adıyla neşredilmiştir (Necla Pekolcay'la birlikte, Ankara 1991). Söz konusu şerhlerin tamamı Mustafa Tatçı tarafından bir eserde toplanmış (*Yûnus Emre Şerhleri, Yûnus Emre Külliyyatı* içinde, İstanbul 2008), Yûnus Emre'nin şiirlerinin yorumlanmasıyla ilgili en geniş çalışmayı da Mustafa Tatçı gerçekleştirmiştir. Önce dört cilt halinde basılan şerhler (*İşitin Ey Yârenler*, İstanbul 2009; *Aşk Bir Güneşe Benzer*, İstanbul 2009; *Dervişler Hümâ Kuşu*, İstanbul 2009; *Aşk İmâmdır Bize*, İstanbul 2010) daha sonra daha da genişletilerek tek ciltte toplanmıştır (*İşitin Ey Yârenler*, İstanbul 2012).

Öte yandan Yûnus Emre, Eski Anadolu Türkçesi'nin oluşumunda çok önemli rol oynayan ilk Türk şairidir. Onun kullandığı kelimeler ve ifade kalıpları, bunlara yüklediği anlamlar ve mecazlar Türkçe'nin edebî bir dil haline gelmesi yolunda büyük bir merhaledir. Esasen Yûnus'u diğer mutasavvıf şairlerden ayıran özelliği de budur. Süleyman Şeyhî, Yûnus'tan sonra gelen şairlerin onun gibi şiir söylemeye muvafak olamadıklarını kaydederken (*Bahrü'l-velâye*, vr. 143^b) İsmâil Hakkı Bursevî, "Şeyh Yûnus bu lisanın hatmidir. Zira ondan sonra gelen erbâb-ı mezâkın her biri onun mezâkı üzerine gitmiş, nazımda onu taklit etmiştir" der (*Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre*, vr. 41^a). Yûnus'tan önce sözlü bir edebiyat varsa da Anadolu'da gelişen Batı Türkçesi'yle ilk ve en güzel şiirleri Yûnus ortaya koymuş, şifâhî birikimden yararlanarak dili sanatkarane bir üslûpla işleyip Türkçe'de bir tasavvuf dili oluştur-

Yûnus Emre
divanının
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Fatih,
nr. 3889)

muştur. Yûnus'un sade dilinde yer alan, devrin Türkçe'sinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden bazıları Türkçe fonetiğe uydurulmuştur. Ayrıca onun divanında günümüzde kullanılmayan (arkaik) birçok kelime mevcuttur. Şiirlerinde dönemin kültürünü yansıtan dinî terim ve kavramların yanında çok sayıda halk söyleyişi ve deyim de vardır. Yûnus Emre'nin fikirleri Gülşehrî, Kaygusuz Abdal, Âşık Paşa ve Ahmed Fakih'ten farklı değildir. Ancak o Türkçe'ye getirdiği değişik bir sesle ve kelimelere yüklediği anlamlarla onlardan ayrılır. İlahilerinin asırlarca okunup günümüze ulaşmasının sebebi şiirlerine hâkim olan bu üslûptur (Timurtaş, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, II, 405-412; ayrıca bk. Mansuroğlu, I/1 [1946], s. 9-17; IV/3 [1951], s. 215-219; Banarlı, III/7 [1974], s. 37-46).

Düşünceleri. Türk tasavvuf edebiyatı tarihinde kendine has bir tarzın kurucusu olan Yûnus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan tekke şiiri geleneğini özgün bir söyleyişle Anadolu'da yeniden ortaya koymuş ve Rumeli coğrafyasında gelişen tasavvuf edebiyatı ondan büyük ölçüde etkilenmiştir. Yûnus tasavvufî düşünceyi derinden kavrayıp yaşamış, ilâhilerinde samimiyeti, heyecan ve aşkıyla derinlikli, acı bir üslûba ulaşmış, bütün insanlığı ilâhî aşka, kardeşliğe, merhamet ve şefkate davet etmiş, insan olmanın, kendini bilmenin, Cenâb-ı Hakk'a ulaşmanın şartlarını ve yollarını anlatmıştır. Onu panteist, mistik veya hümanist kabul etmek yahut bu düşüncelerin temsilcilerine yakın görmek isabetli değildir. Her şeyden önce Yûnus'un tasavvuf anlayışı Kur'an ve Sünnet'e, kendisinden önce yaşayan mutasavvıfların dü-

şüncelerine ve tecrübelerine dayanır. Gerçekte Yûnus'un sevgi temeli üzerine kurulu düşünce dünyası insanı sevmek noktasında kalmayıp Allah sevgisine uzanır. Ondaki sevgi kademe kademe zerrelerden küreye bütün varlığı içine alan ilâhî bir sevgiye dönüşür. Şiirlerinde çevresinden, tabiatıtan, insanî değerlerden bazı örnekler verse de Yûnus hiçbir zaman maddî unsurları amaç edinmemiştir. Her şeyin özünde mevcut mutlak varlık olunca varlıklara ve insana verilen değer de Allah için olmaktadır. Onun tarif ettiği insan Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen "insân-ı kâmil"dir (er kişi). Bu insan yaratılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşmış, üstün özelliklerle donanmıştır. Yûnus'a göre ahlâk insana yakışmayan davranışları terkedip ilâhî yaratılıştaki asla (fitrat-ı asliyye) yönelmektir. Ahlâkî olmayan davranışlar Yûnus'un dilinde hayvanî nefse ait "yaramaz" kelimesiyle ifade edilir. Yaramaz davranışların yararlı hale dönüştürülmesi insân-ı kâmil olmanın esasıdır. Kâmil insan aşk ile Allah'a ulaşmış, ilâhî ahlâkla ahlâklanmıştır. Yûnus'un tanımını yaptığı ikinci insan tipi iyi ile kötü, güzel ile çirkin gibi ikilikler arasında bocalayan sûfî veya gerçek sevgiyi bilmeyen âşık tipidir. Böyle kişilerin davranışları dramatiktir. Yûnus Emre insân-ı kâmilin üstün özelliklerini sayarak insanların bu mertebeye ulaşmasını ister ve onları aşka, ilâhî fakra ve tevhide davet eder. Bunun için izlenecek yol bellidir: Tapduk Emre'nin izinden yürümek ve onun mânevî şahsında temsil ettiği Muhammedî ahlâkın rengine boyanıp benlikten geçmek, "fenâ fillâh"a ulaşmak. Ancak mâna yolu nefis-i emmâresine yenik düşen insanlara kapalıdır. Yûnus bu kişi-

ler için, "Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır"; "Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer"; "Bu hayale aldanan otlar davara benzer" der. Yunus tevhid ehli bir mutasavvıftır. Ona göre varlık tektir, mutlak varlık Allah'tır. Eşya Hakk'ın esmâ, ef'âl ve sıfatlarının tecellisidir. Eşyanın kendine ait müstakil bir varlığı yoktur. Varlıklara bağımsız bir vücut nisbet etmek insanı şirke götürür. Bu sebeple, "Benden benliğim gitti hep mülkümü dost tuttu" der. Ledün ilmi insanın benliğinden sıyrılıp kurtulmasıyla başlar. İnsanı insan yapan öz yaratılışındaki aşk cevheridir. Aşk var olmanın sebebidir; kulun eksiklerini tamamlayan, onu Hakk'a lâayık kılan bir cevherdir. Yunus kesrette vahdet idraki içinde yaşamış bir erendir. Düşüncelerini yorumlarken onun Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını göz ardı etmemek gerekir. Lâmiî Çelebi, "Yunus'un şiiri baştan başa tevhid sırlarıyla dolu remizlerdir" der (*Nefehât Tercesmesi*, s. 691). Âşık Çelebi onu, "Yunus ırfan mektebinde okuyan bir ârif, sözü hâlâ dönüştüren bir Allah dostu ve sır sahiplerinin sırlarını açıklayan bir dilin sahibidir" sözleriyle tanıtır (*Meşâirü's-şuarâ*, II, 689). Süleyman Şeyhî de Türkçe ibarelerle gazel ve ilâhi tarzında pek çok tasavvufî sırrı açıkladığını söyler (*Bahrü'l-velâye*, vr. 143^b). Yunus'un divanında âyet ve hadislerden, klasik dönem mutasavvıflarından ve halk kahramanlarından pek çok alıntı vardır. Onun şiirlerinde sosyal olayların ve mahallî hayatın izlerini görmek mümkündür. Yunus'un sanatı tefekkürünü, tefekkürü sanatını örtmez. Düşünceleri şiirin sınırlı yapısı içinde kaybolup gitmez. Şiirlerindeki öğreticilik insana bıkkınlık vermez. Çeşitli aşk halleriyle hallenen Yunus'un şiirliğini ispat etmek gibi bir düşüncesi de yoktur; zira Hak sırrının peşindeydi, sabırla aradığını bulmuş ve "Hak'tan gelen şerbeti içmiştir."

Literatür. 1. **Hayatı ve tasavvufî kişiliği:** H. Baki Kunter, *Yunus Emre-Belgeler* (Eskişehir 1966); Memet Fuat, *Yunus Emre* (İstanbul 1971, 5. bs., 2007); Sabahattin Eyüboğlu, *Yunus Emre* (İstanbul 1973); Cahit Öztelli, *Belgelerle Yunus Emre* (Ankara 1977); *Yunus Emre* (İstanbul 1986); İsmail Tosun, *Yunus Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü* (İzmir 1981); N. Ziya Bakırcıoğlu, *Yunus Emre Divanı* (İstanbul 1981); Mustafa Uzun, *Çağrı: Yunus'dan Seçme Şiirler* (İstanbul 1981); Refik Soykut, *Emrem Yunus* (Ankara 1982); Abdullah Rıza Ergüven, *Yunus Emre* (İstanbul 1982, 2001); Kul Sadi, *İrfan ve*

Yunus Emre (İstanbul 1983); Cevdet Kudret, *Yunus Emre* (3. bs., İstanbul 1985); İlhan Başgöz, *Yunus Emre* (İstanbul 1990, 3. bs., 2003); Önder Göçgün, *Dünden Bugüne Yunus Emre* (Ankara 1995); Hikmet İlaydın, *Yunus Şiirinden Günümüze Yaklaştırmalar-Korkma Ebedî Varsın* (Ankara 1998); Azmi Bilgin, *Yunus Emre* (İstanbul 2000); Talat Sait Halman, *A'dan Z'ye Yunus Emre* (İstanbul 2003); Cengizhan Orakçı, *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler* (Konya 2005); Hayati Develi, *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler* (İstanbul 2011). 2. **Doktora çalışmaları:** Behçet Dede, *Yunus Emre'nin Eserlerinin Tahlili* (1990, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı* (inceleme-metin, I-II, 1990, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Said Khourchid (Sait Hurşid), *La langue de Yunus Emre: Contribution à l'histoire du turc pré-Ottoman* (Ankara 1991); Mustafa Taşpınar, *Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta İnsan Sevgisi* (1992, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). **Bildiri kitapları:** *Uluslararası Yunus Emre Semineri-Bildiriler: 6-7-8 Eylül-İstanbul 1971* (İstanbul 1971); *Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri: 10-12 Haziran 1977, Konya Mevlana Enstitüsü* (Ankara 1977, s. 1-149); *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (Ankara 1987); *Yunus Emre Sempozyumu (Bildiriler), 2-5 Mayıs 1988* (Ankara 1990); *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri: Yunus Emre Sektörünü* (Ankara 1991); *Yunus Emre Sempozyumu: Bildiriler (İstanbul 1991)* (İstanbul 1992); *Yunus Emre Sempozyumu: Bildiriler, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2 Mayıs 1991* (İstanbul 1992); 454. *Manisa Geleneksel Mesir Şenlikleri 1. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu* (Ankara 1995); *Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri* (Ankara, 7-10 Ekim 1991) (Ankara 1995); *Aksaray Üniversitesi I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Aksaray 2009); *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007* (I-II, Erzurum 2009); *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (06-08 Mayıs 2010)* (haz. Erdoğan Boz, Eskişehir 2011); *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu*

yumu-Bildirileri (ed. Hacı Bayram Başer, İstanbul 2010); *I. Ulusal Yunus Emre Sempozyumu (22-23 Mayıs 2009)* (Karaman 2010). 3. **Bibliyografik çalışmalar:** Türker Acaroğlu, "Yunus Emre İçin Bir Bibliyografya Denemesi" (*Kitap Bellekten*, sy. 4 [İstanbul 1963], s. 8-10; *Emre*, I/I [Eskişehir 1964], s. 21-24; II/15 [1965], s. 23-25); Fethi Erden, "Yunus Emre Bibliyografyası" (*Türk Yurdu*, V/319 [Ankara 1966], s. 188-198); Cahit Öztelli, "Yeni Bir Yunus Emre Bibliyografyası" (*Türk Folklor Araştırmaları*, XIII/253 [İstanbul 1970], s. 5698-5699); Ferit Rağıp Tuncor, "Bibliyografya" (*Türk Edebiyatı*, I/5 [İstanbul 1972], s. 40-43); İsmet Binark – Nejat Sefercioğlu, "Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi'ne Ek" (*Türk Kültürü*, XIV/167 [Ankara 1976], s. 47-74); İrfan Ünver Nasrattinoğlu, "Yunus Emre Bibliyografyalarına Ek" (*Türk Kültürü*, XVI/184 [Ankara 1978], s. 51-59); Mustafa Can, "Yunus Emre Bibliyografyası" (*Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy. 4 [Konya 1987], s. 301-319); Süleyman Tülüçü, "1991-1997 Yılları Arasında Yunus Emre Üzerine Yayınlanmış Bazı Kitaplar" (*EKEV-Akademik Dergisi*, I/2 [İstanbul 1998], s. 107-115); İsmet Binark – Nejat Sefercioğlu, *Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi: Kitap, Makale* (Ankara 1970); Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Bibliyografyası* (Ankara 1988); *Yunus Emre-Makalelerden Seçmeler* (der. Hüseyin Özbay – Mustafa Tatcı, İstanbul 1994).

Yunus Emre'nin bestelenmiş ilâhileri konusundaki en önemli çalışma Cemalettin Server Revnakoğlu'nun "Yunus'un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?" başlıklı makalesidir (*Türk Yurdu*, İstanbul 1966, V, 319, s. 128-137). En beğenilen Yunus ilâhilerinin notaları ise *Yunus İlâhileri Güldestesi* (der. Cüneyt Kosal, Ankara 1991) ve *Besteleriyle Yunus Emre İlâhileri* (der. Ahmet Hatiboğlu, Ankara 1993) adlı eserlerde bir araya getirilmiştir. Yunus Emre çeşitli tiyatro oyunlarına, televizyon filmlerine ve birkaç romana da konu olmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Eskişehir Valiliği 2013 yılını "Yunus Emre Yılı" ilân etmiş ve bunun için 2012 yılında "Yunus Emre Tiyatro Oyunu Yarışması" ve "Yunus Emre Roman Yarışması" adıyla iki yarışma açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yunus Emre Divanı (haz. Faruk Kadri Timurtaş), İstanbul 1972; Hacı Bektâş-ı Velî, *Vilâyetnâme*, DİB Ktp., nr. 714, vr. 128^a; a.mlf., *Velâyetnâme* (haz. Hamîye Duran), Ankara 2007, s. 157-165, 185-186, 385, 558; *Hünkâr Hacı Bektâş*

YÛNUS EMRE

Veli Velâyetnâmesi (haz. Hamiye Duran – Dur-sun Gümüšoğlu), Ankara 2010, s. 223-224; *Me-nâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli: Velâyetnâme* (haz. Abdül-baki Gölpınarlı), İstanbul 1958, s. 48-49, 87-90; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Süley-maniye Ktp., Fâtih, nr. 4518, vr. 21^b; İbn Battû-ta, *Voyages*, II, 416; *Âşıkpaşaoğlu Tarihi* (haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 193-194; Ebülhayr Rûmî, *Saltuknâme* (haz. Şükrü Halûk Akalın), Ankara 1987-88, I-II; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 691; Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, *Mevhûb-ı Mahbûb* (haz. Ahmet Kartal), Eskişehir 2000, s. 529; Taşköprizade, *Osmanlı Bilginleri: eş-Şakâ-iku'n-nu'mâniyye fi-ulemâi'd-devleti'l-Osmâ-niyye* (trc. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 69; *Âşık Çelebi, Meşâirü's-şuarâ* (haz. Filiz Kılıç), İst-anbul 2010, II, 689; Meccî, *Şekâik Tercümesi*, s. 78; Aziz Mahmud Hüdâyî, *Vâkı'ât-ı Üftâde*, Ha-cı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî Efendi, nr. 574, s. 91, 237, 256, 274, 374; Balırcızade Mehmed Efendi, *Vefeyâtname*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1381, vr. 4^a; a.mlf., *Rauza-i Evliyâ* (haz. Mefail Hızlı – Murat Yurtsever), Bursa 2000, s. 73; İs-mâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beğân*, İstanbul 1306, I, 171; a.mlf., *Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre*, Süley-maniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1521/2, vr. 40^a, 41^a; a.mlf., *Ferahu'r-rûh* (haz. Mustafa Utku), İst-anbul 2002, III, 438; Belîğ, *Güldeste*, s. 71; İbrâhim Hâs, *Tezkiretül'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp., Hacı Ma-hmud Efendi, nr. 4543, vr. 37^b-39^a, 168^a-169^b; Sü-leymân Şeyhî, *Bahrü'l-velâye*, Berlin Staatsbib-liothek, nr. 1683, vr. 143^b; Gazzîzâde Abdülâtilaf Efendi, *Hulâsatül'vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2257, vr. 35^b; Hammer, *GOD*, II, 566; Mustafa Lutfi, *Tuhfetül'l-asrî fi menâkıb-ı l-Misrî*, Bursa 1309, s. 73; Gibb, *HOP*, I, 165, 170-175; *Osmanlı Müellifleri*, I, 193; Bursalı Meh-med Tâhir, *Aydın Vilâyetine Mensûp Meşâiyih, Ülemâ, Şuara, Müverrihin ve Etubbânın Terâ-cim-i Ahvâlî*, İzmir 1324, s. 31; M. Fuad Köprü-lü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İst-anbul 1919) (haz. Orhan F. Köprülü), Ankara 1976, s. 262-265, 273, 274, 296, 334; a.mlf., “Yûnus Emre'nin Mezarı”, *Meydan*, sy. 20, İstanbul 1965, s. 24; Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ* (trc. Meh-met Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 146-154; Mehmed Şemseddin, *Gülzâr-ı Misrî*, Musta-fa Tatcı özel kütüphanesi, s. 63-84; Sâdık Vîcdâ-nî, *Tarikatler ve Silsileleri: Tomar-ı Turuk-ı Aliy-ye* (haz. İrfan Gündüz), İstanbul 1995, s. 155; Fi-libeli Ahmed Hilmi, *Hikmet Yazıları* (haz. Ahmet Koçak), İstanbul 2005, s. 91-113; Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitabele-ri*, İstanbul 1936, s. 171-175; Abdülbâki Gölpınar-lı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 63-64, 73-84, 100-101; H. J. Kissling, “Yûnus Emre Divânı'nın Mukaddime Beyitleri Üzerinde Düşünceler”, *Uluslararası Yunus Emre Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1971, s. 160-164; M. Necmet-tin Hacıeminoğlu, “Yûnus'un Türkçesi”, *Atsız Ar-mağanı* (haz. Erol Güngör v.dğr.), İstanbul 1976, s. 283-285; Cahit Öztelli, *Belgelerle Yunus Emre*, Ankara 1977, s. 6-7, 21 vd.; a.mlf., “Yûnus Em-re'nin Mezarı ile İlgili Yeni Belgeler”, *TDL*, IV/38 (1954), s. 100-103; a.mlf., “Yûnus Emre'nin Ye-ni Divânı Üzerine”, *Emre*, sy. 15, Eskişehir 1965, s. 11-13; Faruk Kadri Timurtaş, “Yûnus Emre'-nin Dili Üzerine Notlar”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1982, II, 405-412; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 36; Mikâil Bayram, “Yûnus Emre Eski-

şehirli Olabilir mi?”, 25. *Türk Dili Bayramı ve Yunus Emre'yi Anma Törenleri, 6-7 Temmuz*, Karaman 1985, s. 48-51; a.mlf., *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Euran*, İstanbul 2001, s. 50-52; Sezai Karakoç, *Yunus Emre*, İstanbul 1989; Hüseyin Ayan, “Risâletü'n-Nushiyye Üze-rine”, *Yûnus Emre Sempozyumu (Bildiriler)*, 2-5 Mayıs 1988, Ankara 1990, s. 121-126; Meliha Tapsız, *Bolulu Himmet: Divan, Manzum Tarikat-nâme, Âdâb-ı Hurde-i Tarikat* (yüksek lisans tezi, 1995), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-sü, s. 165; B. Flemming, “Yûnus Emre'nin Eser-lerinin Metinsel Tarihinin Bazı Yönleri”, *Ulusla-rarası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (An-kara, 7-10 Ekim 1991)*, Ankara 1995, s. 355-362; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1229-1230; İsmail Yakıt, *Yûnus Emre'de Sem-bolizm: Çıktım Erik Dalına*, Ankara 2002; Ah-met Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*, Ankara 2002, s. 78; a.mlf., “Sarı Saltık'ın Kimliği ve Tarihsel Rolü”, *Toplumsal Tarih*, sy. 97, İstanbul 2002, s. 25-30; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre'nin Mürş-i-di Tapduk Emre*, Ankara 2012; a.mlf., “Yukan İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbay-can Notları)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 58, Ankara 2011, s. 155-170; a.mlf. – Abdülkerim Erdoğan, *Bizim Yunus*, Ankara 2012; Turan Alptekin, *Bir Ene'l-Hak Şi-iri Yunus Emre / Âşık Yunus ve Yunus'lar*, İst-anbul 2007; a.mlf., “Yûnus Şiirlerinin Stilistik ve Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Denemesi İçin Giriş”, *TUBA*, XXIV/1 (2000), s. 9-56; Meşediha-nım Nemet, *Azerbaycan'da Pîrler*, Bakü 2010, s. 162; *Yunus Emre* (ed. Ahmet Yaşar Ocak), An-kara 2012; K. Foy, “Die Altesten Osmanischen Transcriptions texte in gothischen Lettern II”, *MSOS*, V (1902), s. 233-293; Rıza Tevfik, “Yûnus Emre Hakkında Biraz Daha Tafsîlat”, *Büyük Duygu Mecmûası*, sy. 10, İstanbul 1329, s. 177-183; Azmi Avcioğlu, “Karaman'da Kirişçi Câmîi”, *Konya*, sy. 34, Konya 1940, s. 1984-1985; M. Ça-ğatay Uluçay, “Yûnus Emre'nin Kabri Meselesi”, *Gediz*, VI/68, Manisa 1943, s. 5-7; Kâmil Kepe-cioğlu, “Yûnus Emre Nerede Yatıyor?”, *Nilüfer*, sy. 4, Bursa 1945, s. 68; İbrahim Hakkı Konyalı, “Yûnus Emre Nerelidir?”, *Yedigün*, sy. 626, İst-anbul 1945, s. 5; a.mlf., “Karaman'daki Yûnus Emre”, *TY*, V/319 (1966), s. 145-159; Mecdut Mansuroğlu, “Anadolu'da Türk Dili ve Edebiya-tının İlk Mahsulleri”, *TDED*, I/1 (1946), s. 9-17; a.mlf., “Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi”, a.e., IV/3 (1951), s. 215-219; Ömer Lütfi Barkan, “Kolonizatör Türk Dervişle-ri”, *VD*, II (1942), s. 270-304, 379-384; Adnan Sadık Erzi, “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I: Yûnus Emre'nin Hayatı Hakkın-da Bir Vesika, I.”, *TTK Belleten*, XIV/53 (1950), s. 85-89; İsmail Tosun – Merdan Dinçkök, “Kula'-daki Yûnus Emre”, *TY*, V/319 (1966), s. 33-42; Şahabettin Tekindağ, “Büyük Türk Mutasavvıfı Yûnus Emre Hakkında Araştırmalar”, a.e., V/319 (1966), s. 169-174; Fethi Erden, “Yûnus Em-re Mezarları, Makâmları veya Başka Yûnuslar”, a.e., V/319 (1966), s. 183-187; Mehmet Kaplan, “Yûnus Emre'nin İnsan ve Ahlâk Görüşü (Risâ-lât al-Nushiyya'nın Tahlili)”, *TDED*, XXI (1973), s. 65-82; Nihad Sâmî Banarlı, “Millî Tekevvünü-müzde Yûnus Emre'nin Yeri”, *KAM*, III/7 (1974), s. 37-46; Şinasi Tekin, “İkinci Bâyezî't Devrine Ait Bir Mecmûa”, *TUBA*, III (1979), s. 354; Hik-

met İlaydın, “Yûnus Emre”, *TDL*, sy. 384 (1983), s. 514-522; Tahsin Ünal, “Yûnus Emre'nin Sos-yal ve Kültürel Çevresi”, *TK*, sy. 296 (1987), s. 31-38; Talât Tekin, “Yûnus Emre'nin Gotik Harfle-riyle İki Manzûmesi”, *Erdem*, III/8, Ankara 1987, s. 367-392; Mürsel Öztürk, “Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yûnus Emre”, a.e., III/9 (1987), s. 759-768; Orhan Kemal Tavukçu, “Yûnus Şiirle-rini Ayırt Etmeye Yönelik Bazı Tespitler”, *TUBA*, XXVIII/2 (2004), s. 59-84; Cihan Okuyucu, “Yûnus Emre ve Âşık Paşa'nın Karışan Şiirleri”, *Kültür*, sy. 4, İstanbul 2006, s. 32-37; Franz Babinger, “Sarı Saltık Dede”, *İA*, X, 220-221.

MUSTAFA TATCI

YÛNUS b. HABİB

(يونس بن حبيب)

Ebû Abdîrrahmân (Ebû Muhammed)

Yûnus b. Habîb ed-Dabbî

el-Basrî en-Nahvî

(ö. 182/798)

Basra dil mektebinin
tanınmış âlimi.

80 (699), 90 (709) veya 94 (713) yılında Bağdat'la Vâsıt arasında Dicle nehri kenarındaki Cebbûl köyünde doğdu. Dabbeoğulları'nın âzatlısı olduğundan Dabbî nis-besiyle anılır. Leys b. Bekir oğulları ya da Bilâl b. Hermî kabilesinin âzatlısı olduğu da söylenir. Tahsil hayatına Basra'da Ham-mâd b. Seleme'den nahiv okuyarak baş-ladı. Daha sonra Arap dili âlimlerinden ve yedi kıraat imamından biri olan Ebû Amr b. Alâ'dan lugat, nahiv, kıraat, eyyâm, nâ-dir lugatlar, şiir, şiir rivayeti ve şiir tenkidi konularında ders aldı. Ayrıca kendisinden küçük olan Tayâlisî'den hadis okudu. Ho-caları arasında en çok Ebû Amr'dan yarar-landı; kâtiplerinden sayılacak derecede ondan duyduklarını yazmış, nahiv ilminde onun yöntemini benimsemiş ve en çok onun görüşlerini aktarmıştır. Bu arada dö-nemin meşhur recez şairi Rû'be b. Ac-câc'ı henüz küçükken tanıdı ve ondan şiir dersi aldı. Babası oğlunu şiirde takıldığı yerleri sorması için zaman zaman Rû'be'-ye gönderirdi. Yûnus'un İbn Ebû İshak el-Hadramî'ye bizzat sorular sorduğu ve onun ilminden de faydalandığı nakledilir (Ma'-mer b. Müsennâ, I, 376; Cumahî, I, 15, 17, 21; Ebû Bekir ez-Zübeydî, s. 32). Bunların dışında Ahfeş el-Ekber'in derslerine katıldı. Dönemin birçok dilcisi gibi o da çöle git-ti ve bedevî Araplar'dan dil ve edebiyat malzemesi derledi.

Yaşadığı dönemin dil ve edebiyat âlim-lerinin çoğu Yûnus b. Habîb'den ders oku-du. Bunların başında Şibeveyhi gelir. Yû-nus'un nahve dair görüşlerinin en geniş